

С. Ф. Домбровський,
доцент, заслужений юрист України,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права

УДК 349.4

ПРО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ВИКЛАДАННЯ АГРАРНОГО ПРАВА У ВИЩИХ ЮРИДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Розкриваються особливості викладання навчальної дисципліни “Аграрне право” у вищих юридичних навчальних закладах. Досліджено процедуру викладання цієї дисципліни. Підготовлено з урахуванням досягнень в області правознавства і юридичної практики, практичного і педагогічного досвіду роботи автора при викладанні аграрного права студентам юридичних університетів і факультетів. Внесено пропозиції по удосконаленню викладання цієї дисципліни.

Ключові слова: викладання аграрного права, проблеми і якість викладання, аграрні правові відносини, практика застосування аграрного законодавства, лекційні, семінарські і практичні заняття.

За останні роки у сфері розвитку сільського господарства України в певній мірі відбулись зміни до кращого. Вони відобразились і на стані та розвитку аграрного законодавства. Багаторічний досвід викладання аграрного права студентам вищого юридичного закладу свідчить, що належне засвоєння цієї дисципліни перебуває як у прямій залежності не лише від професійного і практичного рівня викладача, а й від якості навчально-методичної підготовки і забезпечення якості проведення занять. Також якість викладання цієї дисципліни залежить від належного науково-практичного виконання навчальної дисципліни, систематичного вивчення в логічній послідовності змісту і теоретичних основ аграрного права у взаємозв'язку з аграрною політикою держави та правовим забезпеченням її вимог у законах, підзаконних і локальних актах та практичній діяльності органів державного рівня управління агропромисловим комплексом України.

При підготовці цієї статті використано праці вчених юристів-аграрників: В. В. Янчука, В. З. Янчука, Н. І. Тітової, А. М. Статівки, В. П. Жупмана, Г. С. Корнієнко, О. О. Погрібного, В. М. Гайворонського, В. І. Семчика, В. М. Єрмоленка, М. В. Шульги, П. І. Гетьмана, В. Ю. Уркевича, Ю. М. Крупки, М. І. Козиря, С. А. Боголюбової [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

У цій статті автор намагається висвітлити проблеми викладання та вивчення студентами юридичних і сільськогосподарських вищих навчальних закладів аграрного права як навчальної дисципліни. Знання студенту необхідні в галузі правового регулювання сільськогосподарської діяльності та інших правових актів, які регулюють аграрні відносини, і розібратись в них складно. Слід зауважити те, що аграрно-правової літератури небагато, вона представлена окремими науковими публікаціями. Мета статті — поділитись з особливостями викладання цієї дисципліни студентам. Ця дисципліна обов'язкова для вищої освіти. Тому викладачі дисципліни “Аграрне право” знайомлять студентів із різними галузями аграрного законодавства, з юридичною термінологією, пояснюють порядок дії правових актів, роз'яснюють

специфіку цього законодавства, пов'язану з особливостями здійснення сільськогосподарського виробництва.

За цих обставин викладачі аграрного права Хмельницького університету управління та права рекомендують студентам при проходженні навчальної і переддипломної практики збирати практичні матеріали для написання контрольних і дипломних робіт, звертати увагу на факти виявлених порушень чинного аграрного законодавства та на причини таких порушень, виявляти й аналізувати умови, які сприяють порушенням вимог цього законодавства та статутів сільськогосподарських підприємств у їх діяльності. Такі отримані знання та практичний досвід студентів дають змогу використовувати їх у майбутній практичній юридичній діяльності з метою сприяння студентам поліпшенню їхньої обізнаності і засвоєнню основних положень аграрного законодавства як основної умови виконання посадових обов'язків у подальшій роботі як юриста та спеціаліста агропромислового комплексу і сільського господарства зокрема. Нами підвищено науково-методичний рівень викладання аграрного права студентам, який направлений на належний рівень правової обізнаності з Конституцією України, законами та іншими актами, які регулюють організаційні, правові, трудові, майнові, управлінські, соціальні та інші відносини в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності і господарювання. У процесі проведення лекційних, семінарських і практичних занять звертаємо увагу студентів на правове, соціальне і економічне становище сільськогосподарських товаровиробників, від яких залежить вирішення їх проблем та продовольчої безпеки. На лекціях наголошується про зв'язок і взаємозалежність аграрного права та економіки сільського господарства, тому рекомендуємо знайомитись і з економічною літературою. На заняттях значна увага приділяється юридичним і економічним питанням правового становища сільськогосподарського підприємства різних форм власності і господарювання, на земельні та майнові права їх членів у зв'язку із проведенням реформування колективних сільськогосподарських підприємств [1, с. 7].

Звертаємо увагу студентів і на аграрну політику України, спрямовану на негайне подолання кризових процесів, зміцнення фінансового стану сільськогосподарського підприємства та утвердження української держави з високоефективною спроможністю сільського господарства [10, с. 12].

При викладанні аграрного права звертаємо увагу студентів на обізнаність в тому, яка форма власності на землі сільськогосподарського призначення належним чином забезпечує рівень аграрного виробництва і є ефективною для розвитку сільськогосподарської діяльності товаровиробників. Особливу увагу також звертаємо на правове становище сільськогосподарських підприємств, що впливають із змісту законів України "Про кооперацію", "Про сільськогосподарську кооперацію", "Про фермерське господарство", "Про особисте селянське господарство", "Про господарські товариства", "Про акціонерні товариства" та Земельного кодексу України [11; 12; 13; 14; 15; 16; 19].

Викладаючи аграрне право України, звертаємо увагу на те, що до здійснення реформування колективного сільськогосподарського підприємства не було організовано науково-практичне визначення суспільно-економічного стану кожного такого підприємства та не було забезпечено наукове обґрунтування їх економічно-фінансової діяльності.

Для написання дипломних, контрольних робіт з аграрного права студентам рекомендується при характеристиці правового становища сільськогосподарських підприємств різних форм власності визначитись із відмінностями між цими формами організації сільськогосподарського виробництва та їх відображенням у правовому стані конкретного виду сільськогосподарського формування.

У процесі викладання аграрного права України орієнтуємо студентів на взаємозв'язок власності сільськогосподарського підприємства та правове закріплення у Конституції України [17], Цивільному кодексі України [18], Земельному кодексі

України [19] та в інших законах, а також на засади самоврядування сільськогосподарського підприємства конкретної форми власності. Рекомендуємо при освоєнні названих питань вивчати практику додержання вимог аграрного права щодо самоврядування (чи дотримується сільськогосподарське підприємство вимог законодавства та статуту, чи був на загальних зборах кворум, чи дотримані правила голосування, чи вирішуються на цих зборах ті питання, що належать до виключної компетенції цього органу управління), адже важливою умовою ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств є додержання правил самоврядування, чітке розмежування компетенції між цими органами та посадовими особами відповідним локальним правовим актом (статутом, положенням про органи управління і ревізійної комісії).

Рекомендуємо студентам для засвоєння аграрного права при ознайомленні з практичною діяльністю сільськогосподарських підприємств звертати увагу на те, яким чином закріплені в законодавстві та у локальних актах їхні гарантії та економічне сприяння. Пропонуємо, щоб у звітах про переддипломну практику та у дипломній роботі студент висловив свої пропозиції щодо зміцнення економічного стану сільськогосподарського підприємства.

На практичних заняттях звертаємо увагу на питання виробничо-господарської і фінансової діяльності, внутрішньогосподарських і зовнішньогосподарських відносин у взаєминах між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами аграрного промислового комплексу. Також на практичних заняттях розглядаємо умови реалізації трудових відносин на сільськогосподарських підприємствах, які опинилися у скрутному економічному становищі. Обговорюються причини, що обмежують матеріальну зацікавленість працівників у підвищенні виробничо-господарської діяльності. При цьому використовується місцевий матеріал як на лекціях, так і на практичних заняттях (локальні внутрішньогосподарські акти). Рекомендуємо місцевий матеріал використовувати у контрольних і дипломних роботах.

У навчальній програмі з аграрного права передбачаємо засвоєння питань юридичного обслуговування сільськогосподарських підприємств. При проведенні практичних занять ознайомлюємо студентів з практикою юридичного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, з досвідом роботи юрисконсульта сільськогосподарського підприємства, рекомендуємо бути обізнаним з найбільш важливих для підприємств внутрішньогосподарських та зовнішньогосподарських питаннями їх діяльності.

У процесі викладання аграрного права звертаємо особливу увагу на належне ставлення сторін аграрно-договірного зобов'язання щодо умов договору стосовно якості тієї продукції, яку сільськогосподарський товаровиробник продаватиме для її переробки, вимог до кількості цієї продукції, своєчасності розрахунку за здану продукцію.

При вивченні студентами навчальної дисципліни аграрного права наголошуємо на тому, що основний засіб у сільському господарстві — це землі сільськогосподарського виробництва.

При викладанні аграрного права звертаємо увагу студентів на ст.ст. 13 та 41 Конституції України [17], так як у цих статтях не згадується колективна форма власності. Окремі вчені вважають, що такого права немає. На нашу думку, погодитись з таким твердженням не можна. Право колективної власності закріплено в Законі "Про колективне сільськогосподарське підприємство" [21], у Цивільному кодексі України [18], у ст. 5 Земельного кодексу України [19]. Право колективної власності знайшло своє законодавче закріплення в Законі України "Про споживчу кооперацію" від 10 жовтня 1992 р. [22]. На невизнання права колективної власності спрямований Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" [20]. За своїм цільовим призначенням цей Указ спрямований на реформування колективних сільськогосподарських підприємств

шляхом їх перетворення, на підставі рішення загальних зборів членів в інші види сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання.

Рекомендуємо студентам враховувати те, що на сьогодні на недостатньому рівні здійснено кодифікацію аграрного законодавства — не прийнято Аграрний кодекс України. Крім того, вважаємо, що з метою досягнення єдності між юридичними аграрними вищими навчальними закладами за змістом навчальних програм з аграрного права на рівні Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України не розроблено і не затверджено єдину навчальну програму з аграрного права як основу при розробці навчальних програм з цієї навчальної дисципліни. Наголошуємо, що з різних причин економічного, правового і соціального характеру правове регулювання сільськогосподарського виробництва не охоплює всі складні ситуації.

Отже, у процесі вивчення навчального курсу студенти засвоюють основні аграрно-правові інститути. Вони навчаються тлумачити норми аграрного законодавства та правильно застосовувати їх при розв'язанні конкретних практичних питань, набуття досвіду аналітичної роботи.

Навчальною дисципліною аграрного права передбачено різні форми навчання: лекції, практичні заняття, тестування, написання контрольних робіт (для заочного факультету).

Проведення практичних занять є однією з основних форм навчання. Їх мета полягає у засвоєнні головних теоретичних положень і відпрацюванні навичок практичного застосування норм аграрного права та законодавства для вирішення питань, що виникають при застосуванні аграрного права та законодавства на практиці (при створенні та функціонуванні суб'єктів сільськогосподарського виробництва, розпаюванні земель сільськогосподарського призначення тощо). На практичних заняттях з аграрного права велика увага приділяється розв'язанню задач, проводяться ділові ігри, конкретні практичні ситуації. Велика увага приділяється самостійній роботі студентів, наданню індивідуальних консультацій.

Студенти готуючись до занять, опрацьовують відповідні розділи підручників і рекомендовану літературу, засвоюють необхідні нормативні акти, знайомляться з судовою практикою. При виконанні завдань студенти вивчають їх умови, дають юридичний аналіз викладеним обставинам, відповідають на поставлені запитання, дають письмово відповіді у виді розгорнутих, обґрунтованих і мотивованих рішень з посиленням на певні норми аграрного та інших галузей права України.

Викладачі на практичних заняттях перевіряють рівень засвоєння студентами теорії аграрного права з відповідних питань, положень аграрного законодавства та практики його застосування. Перевірка знань здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю. Підсумковою формою контролю знань студентів є іспит, яким перевіряється, як студенти засвоїли теоретичні знання, уміння їх застосовувати, а також самостійно працювати з науковою та навчальною юридичною літературою.

Внаслідок вивчення аграрного права студенти стають обізнаними з основними проблемами науки аграрного права з таких питань: предмет, метод і система аграрного права; джерела аграрного права; внутрішні та зовнішні аграрні правовідносини; суб'єкти аграрного права; правове становище фермерського господарства; правове становище особистого селянського господарства; правове становище сільськогосподарського виробничого й обслуговуючого кооперативу; правове становище сільськогосподарських товариств; правове регулювання виробничо-фінансово-господарської діяльності аграрних товаровиробників; правове регулювання відносин з організації, дисципліни, оплати та охорони праці в сільськогосподарських підприємствах; договірні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва; правове регулювання сільськогосподарської дорадчої діяльності. Тому студенти вільно орієнтуються у системі аграрного права України, знайомляться з практикою застосування аграрного законодавства України та з основними напрямками його

подальшого розвитку, набувають уміння правильно тлумачити та застосовувати норми аграрного права та законодавства у процесі роботи за юридичною спеціальністю; використовувати дані науки аграрного права для вирішення професійних завдань, аргументувати власну точку зору та приймати рішення за конкретним завданням, засвоюють основні напрямки проведення аграрної та земельної реформ.

Ця стаття написана на основі матеріалів, систематизованих впродовж багаторічного досвіду організації читання лекційного курсу “Аграрне право” студентам-юристам у Хмельницькому університеті управління та права з використанням навчальних, навчально-методичних та наукових праць з різних галузей українського права, особливо з аграрного права України. Також використано навчально-методичний посібник “Аграрне право України: Практикум” В. З. Янчука, А. М. Статівки, Н. І. Титової та ін. [23, с. 7–39], розрахований на студентів вищих юридичних і аграрних навчальних закладів, котрі вивчають аграрне право як нормативну дисципліну.

Список використаних джерел

1. Аграрне право України [Текст] : [підруч.] / за ред. В. З. Янчука. — [2-е вид., перероб. та доп.]. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 720 с.
2. Аграрне право України [Текст] : [підруч.] для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. освіти / В. М. Гайворонський, В. П. Жущман, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жущмана. — Х. : Право, 2003. — 240 с.
3. Аграрное право [Текст] : [учебн.] / С. А. Боголюбов [и др.] ; отв. ред. М. И. Палладина, Н. Г. Жаворонкова ; Моск. гос. юрид. акад. им. О. Е. Кутафина. — М. : Проспект, 2011. — 432 с.
4. Аграрное право [Текст] : [учебн.] / под ред. С. А. Боголюбова, Е. Л. Мининой. — М. : Эксмо, 2008. — 368 с. — (Российское юридическое образование)
5. Аграрне право [Текст] : [підруч.] для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жущман, В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко та ін. ; за ред. В. П. Жущмана та А. М. Статівки. — Х. : Право, 2010. — 296 с.
6. Аграрное право России [Текст] : [учебн.] / рук. авт. кол. и отв. ред. М. И. Козырь. — М. : Норма : Инфра-М, 2010. — 608 с.
7. Аграрне право України [Текст] : [підруч.] / Багай Н. О., Бондар Л. О., Гуревський В. К. та ін. / за ред. О. О. Погрібного. — К. : Істина, 2007. — 448 с.
8. Аграрне законодавство України. Проблеми ефективності [Текст] / за ред. В. І. Семчика. — К. : Наукова думка, 1998. — 243 с.
9. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика [Текст] : [монограф.] / А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. А. М. Статівка — Х. : ФІНН, 2010. — 240 с.
10. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва [Текст] : посібник у питаннях і відповідях / за ред. П. Т. Саблука. — К. : ІАЕ., 1999. — 532 с.
11. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 33. — Ст. 17740.
12. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.
13. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 45. — Ст. 363.
14. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 23. — Ст. 1014.
15. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
16. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI [Текст] // ВВР. — 2008. — № 50, / № 50–51. — Стор. 2432. — Ст. 384.
17. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 72/1. Спец. випуск. — Ст. 2598.

18. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
19. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Текст] // ВВР. — 2002. — № 3-4. — Ст. 27.
20. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України від 03.12.1999 р. № 1529/99 [Текст] // ОВУ. — 1999. — № 49. — Ст. 11.
21. Про колективне сільськогосподарське підприємство : Закон України від 14.02.1992 р. № 2114-XII [Текст] // ВВР. — 1992. — № 20. — Ст. 272.
22. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.10.1992 р. № 2265-XII [Текст] // ВВР. — 1992. — № 30. — Ст. 414.
23. Аграрне право України [Текст] : практикум / В. З. Янчук, А. М. Статівка, Н. І. Титова та ін. ; за ред. В. З. Янчука. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 256 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
(протоколом № 2 від 28 вересня 2012 року)*

Надійшла до редакції 12.10.2012

Домбровский С. Ф. О повышении уровня преподавания аграрного права в высших юридических заведениях

Раскрываются особенности преподавания учебной дисциплины аграрного права у высших юридических учебных заведениях. Исследовано процедуру преподавания этой дисциплины. Подготовлена с учетом достижений в области правоведения и юридической практики, практического и педагогического опыта работы автора при преподавании аграрного права студентам юридических университетов и факультетов. Внесены предложения по совершенствованию преподавания этой дисциплины.

Ключевые слова: преподавание аграрного права, проблемы и качество преподавания, аграрные правовые отношения, практика применения аграрного законодательства, лекционные, семинарские и практические занятия.

Dombrovskiy, S. F. About the Rise of the Teaching Level of Agrarian Law in Higher Legal Institutions

Peculiarities of teaching Agrarian Law in higher legal institutions are opened in the article. The process of teaching this discipline is researched. The article is prepared with a glance to the achievements in the sphere of science of law and law practice, author's practical and pedagogical work experience while teaching agrarian law to the students of Law Universities and Faculties. Proposals on improving of teaching this discipline are made.

Keywords: teaching of Agrarian Law, problems and the quality of teaching, agrarian legal relationship, practice of application of agrarian legislature, lectures, seminars and tutorials.

